

Lasten arkea antiikissa ja keskiajalla

■ HANNELE KLEMETILÄ

Sari Katajala-Peltomaa ja VILLE Vuolanto: Lapsuus ja arki antiikissa ja keskiajalla. Gaudeamus 2013.

Kustantaja mainostaa Sari Katajala-Peltomaan ja Ville Vuolannon teosta uraa uurtavaksi tutkimukseksi. Heti kirjan ensisivuilla syntyy kuitenkin vaikutelma, että kirjoittajat ovat tarkoittaneet teoksensa pikemminkin historian tutkimusta yleistajuistavaksi, laajemmalle yleisölle suunnatuksi tietokirjaksi. Esipuheessa ja johdannossa he viittaavat mediassa, yleis-

teoksissa ja populaareissa historia-teoksissa usein toistuviin väitteisiin antiikin ja keskiajan lasten elämän kurjuudesta, joiden johdosta he kokivat tämän teoksen kirjoittamisen tarpeelliseksi ja kirjoitusintonsa pysyneen yllä ”muiden kii-reidenkin ohella”. Kirja on myös esitystavaltaan ja tyyliltään lähempänä yleistajuista historian tietokirjaa kuin tutkimusta. Metodit on käsitelty yhdessä lyhyessä kappaleessa (s. 19), tiedejargonia on vältetty, vierasperäiset termit on suomennettu tai selitetty. Mukana on myös useita tietoruutuja. Teos on melko tasaisesti varustettu viittein lukuun ottamatta juuri näitä tietoruutuja, joiden sisältö ei kuitenkaan ole niin yleisluontoista, että se puoltaisi viitteiden jättämistä pois.

Kirjoittajien alkuperäisaineistossa painottuvat tekstit, eritoten kirjeet ja pyhimyselämäkerrat, joiden tukena on käytetty laajaa valikoimaa tutkimuskirjallisuutta. Kuvälähteistä olisi kuitenkin voinut löytää hyvinkin hyödyllisiä tietoja. Lapset esiintyivät arkielämää esittävässä keskiajan kuvateoksissa usein sivuhenkilöinä leikkimässä, työskentelemässä, puuhastelemassa ja elämässä jokapäiväistä elämäänsä – eivätkä vain yläluokan lapset vaan myös työläisten, talonpoikien ja köyhien lapset. Kuvia on kuitenkin käytetty tässä kirjassa vain tekstin elävöittämiseksi eikä varsinaisina lähteinä. Kummastusta herättää Eero Järnefeltin *Marjanpoimijat*-maalaus (1888) sivulla 78. Lasten ja marjojen suhteista olisi löytynyt ajoituksellisesti sopivampia esimerkkejä keskiajan taiteesta, vanhoista legendoista, saduista, lauluista ja loruista (ks. Hannele Klemetilä ja Laura Jaakola 2011).

Kirjoittajat ehdottavat, että

”lapsista on toki myös arkeologisia löydöksiä, mutta ne kertovat kovin vähän lasten elämästä”. Moni voisi olla tästä eri mieltä. Juuri arkeologisten luu- ja esinelöydösten avulla uusin tutkimus on pystynyt tuomaan esiin hyvinkin mielenkiintoisia seikkoja esimerkiksi eläinten arjesta (ravinto, työ, kohtelu, sairaudet, kuoleman tapa, kuoleman jälkeinen käsittely, ks. esim. Aleks Pluskowski 2007) ja muiden sellaisten ryhmien osalta, jotka eivät itse tuottaneet juuri tai lainkaan kirjallisia lähteitä historiantutkijoiden tarpeisiin.

Kirjoittajat ovat asettaneet päämääräkseen lasten oman näkökulman tavoittamisen aikuisten tuottamien tekstilähteiden kautta. Toisena päätavoitteena on ollut luoda aiheeseen pitkän aikavälin katsaus ja vertailla lasten arjessa ilmenneitä eroja ja samankaltaisuuksia 100-luvulta eKr. 1400-luvun loppuun. Jos otamme huomioon näkökulman haastavuuden, aikarajauksen laajuuden ja kirjan sivumäärän, toteutuvat kirjoittajien tavoitteet melko hyvin. Teksti on asiantuntevaa ja soljuvaa. Nautin lukukokemuksesta ja havaitsin myös useita tekijöitä, jotka yhdistivät menneisyyden lapsia ja eläimiä – eläinten ja marginaaliryhmien historia on alue, josta olen itse ollut erityisen kiinnostunut viime vuosina.

Kirjan ensimmäisessä luvussa keskustellaan muiden aiheiden ohessa siitä, miten keskiajalla oli kiellettyä haudata kastamattomia lapsia siunattuun maahan. Kirjoittajat mainitsevat, että arkeologisissa tutkimuksissa vastasyntyneiden ruumiita on kuitenkin löytynyt siunatun maan rajojen sisältä, jopa kirkon seiniin murattuna, ja ehdottavat tämän kertovan kes-

kiajan vanhempien kyvystä kiintyä lapsiinsa voimakkaasti. Yhdyn kirjoittajien näkemukseen. Keskiajan ihmisten tunneskaalan laajuutta ja syvyyttä ei pitäisi todellakaan aliarvioida. Voimakkaat kiintymyksen tunteet ulottuivat lasten ohessa jopa nelijalkaisiin perheenjäseniin, joiden jäänteitä on niin ikään löydetty siunatun maan rajojen sisältä, vaikka kirkon virallisen opetuksen mukaan eläimet eivät ottaneet osaa ylösnousemukseen eikä niitä saanut missään tapauksessa haudata piispan vihkimään hautausmaahan. Myöhemmin samassa pääluvussa on puhetta lasten nimeämisestä ja siitä, miten keskiajalla suosiossa olivat kummien ja pyhimysten nimet. Tässä kohden olisi voinut mainita keskiajan jälkipuolen sankarinimibuumista, jonka myötä lapsille innostuttiin antamaan kuuluisien urhojen nimiä. Suosiossa olivat Tristan, Yvain ja Pyöreän pöydän ritarien nimet. Nimen uskottiin enteilevän tulevaa – ”nomen est omen”.

Toinen luku käsittelee perhesuhteita. Kirjoittajat ehdottavat, että roomalaisissa lähteissä hellät tunteet lapsiin tulevat selvimmin esiin lasten kuoltua, ja varsinkin hautakivien muistokirjoituksissa. Kiinnostavaa kylläkin, antiikin Roomassa myös edesmenneitä lemmikkejä voitiin muistaa hyvinkin hellin sanankääntein niille varta vasten pystytetyissä hautamuistomerkeissä. Aihetta on tutkinut esimerkiksi Jacqueline Amat (Amat 2002). Kun luvussa on puhetta myös lasten pelastusihmeistä keskiajalla, mieleeni johtuvat vastaavat ihmetarinat, joita raportoitiin apuri- ja kotieläimistä. Kaikenlaiset ihmiset talonpojista kuninkaisiin kääntyivät pyhimysten puoleen pyytäen elämilleen apua ja

suojelusta tautien, kuoleman ja muiden vastoinkäymisten johdosta.

Koin suureksi puutteeksi, että kolmannen luvun kuritusta ja koulutusta koskevilla kappaleilla ei nosteta esiin sitä, miten vanhoina aikoina ruumiillisen kurituksen ja siihen liittyvän kivun ei ainoastaan ajateltu edistävän oppimista ja ylläpitävän hierarkioita vaan samalla hyödyttävän lasta sekä muuta yhteisöä.

Kurituksen ajateltiin myös puhdistavan pahantekijää, toimivan varoittavana esimerkkinä toisille ”tuhmuuksia” suunnitteleville ja palauttavan pahojen tekojen särkemän kosmisen tai yhteisöllisen harmonian. Tuolloin ei ajateltu nykyiseen tapaan, että kipu olisi aina pelkästään negatiivinen asia, jota tulee kaikin keinoin välttää ja torjua. Kivussa uskottiin piilevän myönteisiä, hyvää tekeviä vaikutuksia. Tämä näkemys heijastui niin sairauksien hoitoon, askeettien käytäntöihin, rikollisten rankaisemiseen kuin lasten ja nuorten kasvatukseenkin.

Keskiajalla yleisenä käsityksenä oli, että lapsen kurittaminen oli kasvattajalta tärkeä lähimmäisen rakkauden teko. Kurittamatta jättäminen oli puolestaan laiskkuuden synnin eräs muoto. Rikoksien poluille päätyneet aikuiset, esimerkiksi kuuluisa sarjamurhaajamarsalkka Gilles de Rais (1404–40), selittivät oikeudessa tekojaan sillä, että heitä ei oltu jo lapsena ohjattu oikealle polulle kurituksen ja nuhteiden avulla. Toisaalta kuitenkin yleisesti ajateltiin ja korostettiin, että kurittaminen ei saanut ylittää kohtuuden rajoja. Mikäli kuritettavalle aiheutui liiallista, ylimääräistä kärsimystä, muuttui teko lähimmäisen rakkauden eleestä julmaksi ja syntiseksi.

Neljännän luvun keskiössä ovat lasten leikit, lelut ja lorut. Luvun alussa aliarvioidaan jonkin verran näiden aiheiden aiemmin saamaa huomiota ja sijaa muissa julkaisuissa. Myöhemmin puheenaiheina ovat muun muassa shakkipelin arvostus ja noppapelin paheksunta. Tässä kohden olisi voinut tuoda esiin sen, miten nopan ohessa lukuisat muut pelit joutuivat epäluulojen, rajoitusten, lakien ja kieltojen kohteiksi keskiajalla. Vääränlaisten pelien pelaamisen katsottiin houkuttavan kristittyjä paheiden ja syntien pariin. Sielunsa pelastuksesta kiinnostuneen henkilön oli parasta kiertää kaukaa kaikki kielletyt pelit ja peliluolat (tavernat) ja valistaa myös nuoria taimia pelaamisen vaaroista. Suositun legendan mukaan noppapelin oli alunperin opettanut eräälle Kristuksen pyöveleistä itse Saatana.

”Lapset ja eläimet”-alaluvussa tarkastelun alle nousee ensin roomalaisten lasten suhde eläimiin. Hyödyllinen lisä tekstin tueksi olisi ollut jo edellä mainitsemani Jacqueline Amat’n teos. Keskiajan käytäntöjen osalta kirjoittajat ehdottavat, että ”nuoret aatelisneidot saattoivat osallistua metsästykseseen. He ampuivat riistaa nuolilla ja saattoivat seurata miehiä myös ratsun selässä”. Tässä kaipasin täsmennystä siitä, että naisille ja miehille sopivien metsästyksen muotojen välille tehtiin ero. Suurriistanmetsästys oli miesten alaa, mutta haukastus sopi molemmille ja kuului osana aatelisneitojen kasvatukseen. Haukastuksen soveliaisuutta naisille puolsi se, että tapon suoritti lintuapuri. Suurriistanmetsästykseseen liittyi rajuja, verisiä ja väkivaltaisia koitoksia. Eläinapurit (koirat) jäljittivät ja jahtasivat saalista, mutta varsinainen

surmaamistehtävä kuului ihmiselle. Ei myöskään ollut kovin tavalista, että keskiajan aatelisnaiset olisivat ammuskelleet eläimiä nuolilla. Mistäköhän Nicholas Orme, johon viitataan, sai tällaisen idean päähänsä? Mahdollisesti käsikirjoitusten marginaalikuviista, joissa naiset ja eläimet esiintyivät usein käänteisrooleissa – siis tekemässä itselleen epätyypillisiä, mielikuviuksellisia tai mahdottomia asioita.

Seuraavan luvun otsikkona on ”Uskonto lasten arjessa”. Johdatuskappaleen väittämä, että ”tutkimuksessa on vain harvoin kiinnitetty huomiota siihen, kuinka uskonto vaikutti lasten elämään antiikissa ja keskiajalla” vaikuttaa kummalliselle, mutta asia tietysti riippuu siitä, mitä tutkimuskirjallisuutta kirjoittajilla on ollut käytössään. Toki uskonnon vaikutus on ollut tapana huomioida tarkasteltaessa kaiken ikäisten ihmisten elämää vanhempina aikoina, koska koko elämä oli käytännössä uskonnon läpikäymistä.

Viimeisessä luvussa kirjoittajat pyrkivät tuomaan esiin oman teoksensa uutuusarvoa ja merkitystä. Kirjan kokonaisanti jätti kuitenkin toivomisen varaa. Lasten oman näkökulman tavoittamisen päämäärä jäi sivuseikaksi, kun teoksessa käytiin vuolaasti läpi monia aiemmasta tutkimus- ja tietokirjallisuudesta tuttuja teemoja ja sisältöjä. Kirjoittajien toisena päämääränä oli vertailla lasten arjessa ilmenneitä eroja ja samankaltaisuuksia 100-luvulta eKr. 1400-luvun loppuun. Näin pitkän aikavälin kattaminen on aina haastavaa. Missään aiheessa ei lopulta päästä kovin syvälle asioiden ytimeen vaan teksti poukkoilee aikakaudesta ja esimerkkitaupauk-

sesta toiseen. Laajempi sivumäärä tai teemojen karsiminen ja aiheen rajaaminen olisi auttanut erojen ja erilaisten kiinnostavien trendien löytämisessä ja esiin nostamisessa. Kirjoittajat itsekin myöntävät, että yhtymäkohdat ja muuttumaton saavat teoksessa enemmän sijaa kuin muutokset, joita kuitenkin tapahtui monilla lasten elämän saroilla. Jatkotutkimusten aiheeksi kirjoittajat ehdottavat yhteisön ja kummien roolien selvittelyä lasten kasvatuksen osana, mikä kuulostaakin hyvältä idealta.

Teoksen jälkisanoina kirjoittajat arvelevat murtaneensa monia vanhoja myyttejä antiikin ja keskiajan lasten arjesta. Samat myytit (vaikkapa lapsien ja vanhempien välisen tunnesiteen laadun osalta) on kumottu jo moneen kertaan aiemminkin, mutta koska aiheesta ei ole ennen julkaistu suomenkielisiä laajalle yleisölle suunnattua kirjaa, on hyvä, että ne tyrmättiin nyt vielä kertaalleen. Kaiken kaikkiaan *Lapsuus ja arki antiikissa ja keskiajalla* on sujuva ja tasapainoinen, ammattimaisesti laadittu teos, jota oli kiinnostavaa ja antoisaa lukea.

Kirjoittaja on keskiajan kulttuurihistoriaan erikoistunut tutkija ja tietokirjailija.